

Kwelderbeheer

Verlag veldwerkplaats *Duin- en kustlandschap*

De Dollard, 24 april 2009

Inleiders: De heer C. de Ranitz (beheerder Johannes Kerkhovenpolder), de heer W. Huisman (pachter kwelderpercelen), de heer S. Puijman (Groninger Landschap) en de heer P. Esselink

De kwelders langs de Dollard zijn al lange tijd in beheer bij deels particuliere beheerders en het Groninger Landschap. Ongeacht een verschil in benadering van beide beheerders kenmerkt het hele gebied zich door grote natuurwaarden, met een karakteristieke zoutminnende vegetatie en hieraan gerelateerde fauna.

Geschiedenis

De kwelders langs de zuidzijde van de Dollard zijn gedeeltelijk in handen van particuliere eigenaren. Dit heeft vaak een lange geschiedenis. Dat begint met het ontstaan van de Dollard na een inbraak van de zee in 1277. Dit heeft er voor gezorgd dat een grote oppervlakte van Reiderland is weggeslagen, hierin lagen ook verscheidene dorpen. De oorzaak hiervoor is vermoedelijk tweeledig: slecht onderhoud van de dijken en een stijging van de zeespiegel. In de loop van de tijd is een groot deel van de wateroppervlakte van de Dollard weer land geworden door aanslibbing, natuurlijk met hulp van mensenhanden.

In de grote Dollard heeft lange tijd het eilandje Munnekeveen gelegen. Dat was eerst in eigendom van een nabijgelegen klooster, daarna is het in bezit van particuliere eigenaren gekomen en deels van de provincie Groningen. De verdeling van het eiland bepaalde ook bij wie het drooggelegde land in bezit kwam. Eén van de particuliere eigenaren was Johannes Kerkhoven, hij heeft in de 19e eeuw de Johannes Kerkhovenpolder laten inpolderen. Dat is, nadat er enkele keren delen zijn weggeslagen, in 1884 definitief gelukt. De polder omvat 650 hectare, de grond is in combinatie met buitendijkse gronden in beheer bij de Johannes Kerkhovenpolder BV.

Problemen in het beheer

De heer De Ranitz wijst op verschillende problemen in het beheer van de kwelders. In het westelijk deel van de Dollard-kwelders hebben de beheerders last van afslag, er verdwijnt ongeveer 2,5 hectare per jaar. Dit probleem wordt nog niet serieus genomen door Rijkswaterstaat. De verwachting is dat hier in het kader van de Kaderrichtlijn Water wel meer aandacht voor komt. Groningen Seaports stort veel slib uit de haven in de Dollard, dit vervuilde slib spoelt aan op de kwelders. Gaswinning in Groningen veroorzaakt bodemdaling, voor het kweldergebied bij de Johannes Kerkhovenpolder is dat 18 centimeter tot 2050.

Pacht

De heer Huisman is pachter van ongeveer 50 hectare kwelder, hij is al sinds 1952 actief in de kwelders. Daarnaast pacht hij ook grond binnendijs. Dit is een goede combinatie, als het bijvoorbeeld tegenzit in de akkerbouw (binnendijs), dan is er altijd nog wel wat te verdienen in de kwelders. De belangrijkste doelstelling van de heer Huisman voor de kwelders is de economische doelstelling, hij moet er wel een inkomen uithalen. Als dit gecombineerd kan worden met flora en fauna is dat mooi.

De kwelders bij de Johannes Kerkhovenpolder zijn relatief laaggelegen. Het vee kan eind mei worden ingeschaard. Dat was 10 jaar geleden nog half mei en eind jaren '70 half april. Er is op dit moment dus veel overlast van ganzen. Met name brandganzen blijven langer hangen, ze vreten de kwelders leeg. In de Dollard zitten er nu ongeveer 50.000. Gevolg is dat het vee in plaats in begin april pas in de loop van mei kan worden ingeschaard.

Andere gevolgen van de grote aantallen ganzen zijn uitbreiding van het schorrekruid, omdat ganzen dit niet eten, en concurrentie met tureluurs. Als een boer in de toekomst ook een boterham wil verdienen in de kwelders, zal het met grootschalig beheer moeten. Er moet voldoende vee in kunnen lopen. Bovendien is dit ook goed voor een goede ontwikkeling van flora en fauna. Het is belangrijk dat het gebied goed afgeweid is.

Natuurbeheer

De heer Puijman beheert samen met Dirk Brul voor het Groninger Landschap de oostelijk gelegen Dollard-kwelders. Groninger Landschap heeft vanaf half mei 370 koeien in het gebied lopen. De organisatie is sinds begin jaren '80 eigenaar van het kweldergebied. Na verwerving is men gaan werken aan een meer natuurlijke afwatering, onder meer door te stoppen met begreppeling. Gevolg is dat er nu nieuwe kreekjes ontstaan en natte plekken waar kluten broeden. Probleem met de nesten van kluten is dat er veel eieren werden geroofd door vossen. Dat wordt nu tegengegaan met een raster om vossen te weren. Dat werkt goed, het leidt tot 60% beter broedresultaat.

In de veedichtheid is er niet veel verschil met de situatie van de heer Huisman, gemiddeld zit dit rond de 0,7 gve per hectare. Daar moet bij worden vermeld dat de kwelders van het Groninger Landschap gemiddeld wat hoger liggen en dus wat beter geschikt zijn voor beweiding. De ingeschaarde koeien komen van boeren uit de omgeving. Die koeien moeten wel eerst buiten hebben gelopen voordat ze in de kwelders worden losgelaten, omdat ze anders nogal wild zijn en in sloten springen.

Een beheerprobleem in het kweldergebied is optredende verruiging. Met name op de gradiënt zoet-zout is op het zoete deel veel rietopslag. Groninger Landschap probeert de ontsluiting voor koeien richting deze rietvelden te verbeteren omdat koeien ook riet, met name jong riet, eten. De ontsluiting is nu verminderd door de nieuwe kreekjes die zijn ontstaan na het stoppen met begreppeling.

Ontwikkeling Dollardkwelders

Onderzoeker Peter Esselink begint voor het goede begrip met een definitie van kwelders: gebieden begroeid met kruiden, grassen of lage struiken die periodiek overstroomd worden met zout water. Kwelders kennen een zonering met achtereenvolgens (1) wad, (2) pionierzone, (3) lage kwelders en (4) hoge kwelders. De overstromingsfrequentie neemt, in deze volgorde, af.

Voor een goed inzicht in de kweldergebieden is het belangrijk om te kijken naar het ontstaan van het gebied. Daarom begint Esselink met een historische aanloop.

Na de laatste ijstijd lag het zeeniveau veel lager dan nu, sindsdien is de zeespiegel flink gestegen. De stijging was in het begin van het Holoceen nog 1,25 meter per eeuw. Dat is in de loop van de tijd verminderd naar een stijging van 11 centimeter per eeuw. Vanaf 4500 v. Chr. ontstaat de Waddenzee. Dat leidt ten tijde van 600 na Chr. naar een situatie met een kilometers brede kwelderzone, daarachter ligt een zone knipklei en daarachter een (hoog)veengebied.

In de eeuwen erna zijn er vele inbraken van de zee geweest. Deze zijn deels ontstaan door ontwateringsactiviteiten van de toenmalige bewoners. Dit deed zich ook voor in het Dollardgebied. Na de grote inbraak in 1277 is het proces met opslibbing en inpoldering begonnen. Dat ging in de periode 1545-1845 met een gemiddelde snelheid van 20,5 meter per jaar. De opslibbing gebeurde met behulp van bezinkvelden. In de Dollard waren deze 200 bij 200 meter, langs de noordkust vaak 400 bij 400 meter.

De landaanwinning is doorgegaan tot 1950. Tot die tijd werd er continu gewerkt aan landaanwinning, met uitzondering van de Tweede Wereldoorlog. In 1950 heeft de Dollardcommissie bepaald dat de landaanwinning zou worden stopgezet. De redenen waren dat er met de ontwikkeling van de Wieringermeer en de daarop volgende nieuwe polders geen behoefte meer was aan nieuwe landbouwgrond. Bovendien zouden de Duitsers met doorgaande landaanwinning last van 'natte voeten' krijgen. Het doel kustbescherming is hier niet van belang, omdat hier slechts een strook van 100 meter voor nodig is.

Sinds de historische tijd is er veel veranderd. Er zijn nagenoeg geen natuurlijke kwelders meer over en er is geen natuurlijk achterland meer. Van de brede en goed ontwikkelde kwelderzone is nu nog maar een smalle zone tussen bezinkvelden en dijk over. De kwelders liggen nu vaak vast, er is geen dynamiek meer. Als de kwelders niet beheerd worden, treedt een snelle successie naar het eindstadium op. Dat betekent een verlies aan biodiversiteit. Daarom is begreppeling of begrazing gewenst. Er is nu vooral weinig oppervlakte met het pionierstadium. Dat zou je kunnen krijgen door een zeewaartse uitbreiding, maar dat kan niet vanwege de habitatrictlijn. Het kan ook door erosie toe te staan.

Beheer

Esselink gaat nader in op verschillende vormen van beheer en beheeringrepen:

Ontwatering - dat kan door greppelonderhoud. In het algemeen leidt het stopzetten van begreppeling tot ontwikkeling van secundaire pioniervegetaties en patroonvorming, en daarmee tot meer diversiteit. Het dicht laten slibben van de greppels zal echter niet leiden tot een natuurlijk krekpatroon.

Beweiding - Voor beweiding heb je in een gebied hoge plekken nodig. In de Dollard is dat op enkele plaatsen goed geregeld met een vluchtroute voor het vee over de dijk. In een experiment bij Leybucht (aan Duitse deel Waddenzee) is gekeken naar de effecten van meer of minder beweiding. Hier is te zien dat een periode van 20 jaar zonder beweiding leidt naar een eindstadium waarin veel diversiteit verloren is gegaan. Een dichtheid van

0,5 gve per hectare geeft een grote diversiteit in vegetatietypen, een dichtheid van 1 gve per hectare geeft een beperkte diversiteit. Een soortgelijke proef op Schiermonnikoog laat hetzelfde beeld zien, hier is na 27 jaar zonder beweiding voor het grootste deel het eindstadium bereikt.

In Duitsland is een zelfde proef met schapen gedaan. Hierin valt vooral op dat schapen veel selectiever zijn dan runderen, sommige soorten laten ze met rust, andere komen bijna niet meer voor. Dit leidt tot een lagere diversiteit dan bij runderen.

In de laatste jaren neemt ook de 'verpaarding' op de kwelders toe. Er is nog weinig onderzoek gedaan aan beweiding met paarden, in de komende jaren wordt hier onderzoek naar verricht. Het lijkt erop dat paarden voor meer vertrapping van vegetatie zorgen.

Met beweiding kun je zorgen voor gradiënten door te spelen met de plaatsen van watervoorziening: de zones dicht bij de watervoorziening zijn meer begraasd.

Riet houdt de kwelder vast, zonder riet treedt erosie op. Maar riet is wel een bedreiging voor de zoutvegetatie als mogelijke verdringer, dus het is wel van belang om het goed te beweiden. Voorheen werd erosie tegengegaan door de veldbies, maar die is tegenwoordig weggevreten door de grauwe gans.

Langs de kwelders van de Dollard

Tijdens de excursie langs de kwelders van Dollard komen verschillende onderwerpen aan bod.

Subsidie Waddenfonds - De Vereniging van Oevereigenaren ontvangt, onder andere samen met het Groninger Landschap, een eenmalige subsidie van 9 miljoen euro uit het Waddenfonds voor beheer en herstel van de kwelders. In het project is de aandacht met name gericht op het stimuleren van beweiding. Een betere vergoeding vanuit het Programma Beheer zou hier ook bij helpen. Hierover heeft de Vereniging contact met de provincie.

Beheer van riet - Het Groninger Landschap overweegt op welke wijze het riet in de oostelijke kwelders moet worden beheerd. Dat zou kunnen met maaien, of een betere ontsluiting voor het vee, zodat het meer beweid wordt. De suggestie wordt gedaan het te laten groeien en te zien wat er dan gebeurt. Misschien gebeurt er meer dan nu verwacht en komen er bijzondere natuurwaarden uit voort.

Het riet houdt oeverafslag tegen. Hier heeft men in Duitsland andere oplossingen voor, de oevers liggen hier vast door de storting van bitumen.

'Tuuntje van Esselink' - Bij een *exclosure* (waar het vee buiten wordt gehouden) is goed te zien dat dit deel meer slib vangt en dus wat hoger is dan de omgeving. Zonder begrazing krijg je dus een snellere opslibbing.

Plas-dras - Voordat deze kwelders in beheer kwamen bij het Groninger Landschap werd het gebied ontwaterd met greppels en begraasd. Het was een grote vlakte met kweek. Dit is na het stoppen van de ontwatering en het extensiveren van de begrazing meer divers geworden, onder andere met meer plas-dras-situaties.

Opslibbing - In het terrein van Huisman liggen de greppels overdwars, het water komt er over de breedte in. De opslibbing houdt op dit moment de bodemdaling bij. Op dit moment is de stijging van de zeespiegel minder dan de bodemdaling.

Afslag - Op het laatste excursiepunt is te zien dat er afslag optreedt. Op deze locatie hebben kwelderwerken gelegen maar die zijn weggeslagen. Voor de Johannes Kerhovenpolder BV is afslag een serieus probleem. Er verdwijnt nu jaarlijks 2,5 hectare, op een totaal van 800 hectare. Esselink suggereert dat men het riet misschien meer kans moet geven aan de randen om afslag tegen te gaan. Dat zou kunnen door het vee hier uit te rasteren. Op enkele plaatsen komt nu al riet voor. Een optie om de afslag te compenseren is het opnieuw aanbrengen van werken om aanlanding te bevorderen. Esselink is hier geen voorstander van, opnieuw inpolderen is niet goed voor de wadvogels en die zijn uiteindelijk toch belangrijker. Het is niet nodig meer van hetzelfde te maken, dan is het beter naar meer variëteit te streven door bijvoorbeeld weer zomerpolders langs de noordkust te realiseren.

Meer informatie:

Peter Esselink, J.W.P.Esselink@rug.nl. Zijn presentatie is te vinden op www.beheerdersnetwerken.nl, onder Duin en Kust, thema Kwelder.

